

Тaццяна САПЕГА

КНІЖНАЯ СПАДЧЫНА АСВЕТНІКА

Францыск Скарына з'яўляецца адным з самых яркіх і найбольш вядомых твораў беларускай культуры. Найвялікшы з усіх юбілеяў, які адзначаецца сёлета, – 500-годдзе беларускага кнігадрукавання – падштурхнуў навуковую супольнасць і шырокую грамадскасць у чарговы раз паразважаць і па-новаму асэнсаваць феномен Ф. Скарыны і яго кніжнай спадчыны.

Першы том факсімільнага выдання «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» – «Кніга Быцця».

На працягу стагоддзяў выданні беларускага першадрукара захоўваліся ў айчынных кнігазборах і распаўсюджваліся ў выглядзе рукапісных копіяў. Аднак, гістарычныя абставіны не спрыялі захаванню кніжных помнікаў, і ў пачатку XX ст. у Беларусі не засталася ніводнай кнігі першадрукара. Скарынінскія выданні былі набыты Дзяржаўнай бібліятэкай БССР (сёння – Нацыянальнай бібліятэка Беларусі) ў 1925 г. з нагоды святкавання 400-годдзя беларускага кнігадрукавання. У часы Другой сусветнай вайны кнігі Ф. Скарыны былі вывезены ў Германію, але, на шчасце, у 1945 г. вярнуліся ў Мінск [1]. Сёння ў Нацыянальнай бібліятэцы захоўваюцца 10 кніг беларускага першадрукара ў шасці аправах, выдадзеных ў Празе ў 1517–1518 гг. Доўгі час у нашай рэспубліцы не было выданняў першадрукара віленскага перыяду. Да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання ў Беларусь вярнулася «Малая падарожная кніжка» [2].

Кнігі Скарыны захоўваюцца таксама ў шматлікіх краінах свету. На сённяшні дзень выяўлена больш за 500 друкаваных асобнікаў у зборах Беларусі, Вялікабрытаніі, Германіі, Даніі, ЗША, Літвы, Польшчы, Расіі, Славеніі, Украіны, Чэхіі.

Кніжная спадчына асветніка застаецца найбольш важнай крыніцай для вывучэння жыцця і дзейнасці Ф. Скарыны, спазнання яго светапогляду. Асабліваю цікавасць уяўляюць прадмовы і пасляслоўі, каментары да тэкстаў і гравюры. На жаль, Беларусь не мае поўнай калекцыі выданняў свайго першадрукара. Каб спрыяць навуковым даследаванням і актуалізацыі спадчыны асветніка ў адукацыі, трэба перш за ўсё мець кнігі Ф. Скарыны. Менавіта гэта асноўная ідэя – вяртанне кніжнай спадчыны беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара ў навуковы і грамадскі ўжытак – была закладзена ўдзельнікамі праекта па стварэнні факсімільнага выдання «Кніжная спадчына Францыска Скарыны».

У пачатку XXI ст. Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі была праведзена вялікая праца па выяўленні кніг Ф. Скарыны і рукапісных спісаў у бібліятэках і музе-

Факсімільнае выданне «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» ў экспазіцыі Музея кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

ях замежных краін, стварэнні і атрымання іх паўнатэкставых электронных копіяў. Сапраўднай падзеяй стала знаходка ў Верхнялужыцкай навуковай бібліятэцы горада Гёрліц (Германія) канвалюта, які складаецца з 11 кніг Ф. Скарыны, выдадзеных у Празе [3]. У кастрычніку 2012 г. у Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі адбылася выстава друкаў Скарыны з Гёрліца, якая мела вялікі грамадскі рэзананс.

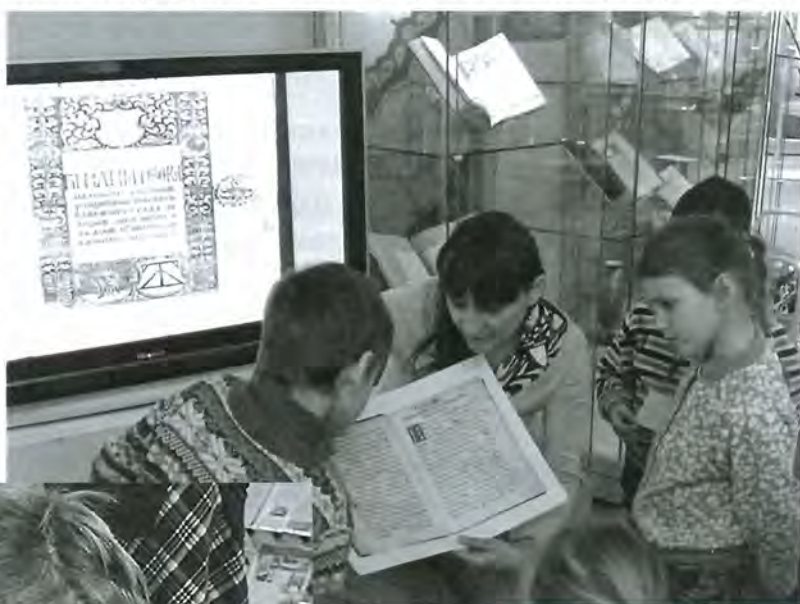
Тэма кніжнай спадчыны Ф. Скарыны з'яўлялася вядучай на штогадовых Міжнародных кнігазнаўчых чытаннях, у рамках якіх адбывалася асэнсаванне яе феномена і абмеркаванне падыходаў да святкавання юбілею ў 2017 г. [4]. У рамках пленарнага пасяджэння IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў (18–19 красавіка 2013 г.) дырэктар Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Раман Матульскі агучыў даклад «Нацыянальная бібліятэка Беларусі – захавальніца кніжнай спадчыны» і падкрэсліў, што важным кірункам дзейнасці бібліятэкі з'яўляецца факсімільнае ўзнаўленне найбольш важных кніжных помнікаў, арыгіналы якіх адсутнічаюць у Беларусі альбо з'яўляюцца маладаступнымі шырокай аўдыторыі [5]. Пленарнае паседжанне X Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў (17–18 красавіка 2014 г.) пачалося з даклада «Факсімільнае ўзнаўленне кніжнай спадчыны Францыска Скарыны» намесніка дырэктара па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці Аляксандра Сушы, у якім былі выдзелены кірункі вяртання спадчыны Скарыны, у тым ліку ў якасці факсімільнага ўзнаўлення поўнага комплекта яго выданняў [6]. На пленарным пасяджэнні XI Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў (16–17 красавіка 2015 г.) Аляксандр Суша ў дакладзе «Падрыхтоўка праграмы мерапрыемстваў да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання» распавёў пра распрацоўку комплекснай праграмы мерапрыемстваў па падрыхтоўцы святкавання юбілею, адной з асноўных задач якой бачылася факсімільнае ўзнаўленне кніжнай спадчыны беларускага першадрукара [7]. У рамках Кнігазнаўчых чытанняў у 2014–2016 гг. нязменна была запатрабавана

секцыя «Вытокі беларускага кнігадрукавання: Францыск Скарына», дзе адбываліся абмен вынікамі найноўшых даследаванняў і абмеркаванні экспертаў. З дакладамі, прысвечанымі першадрукару, выступалі Дзмітрый Бакун, Пётр Войт, Георгій Галенчанка, Аляксандр Груша, Ірына Зварыка, Таццяна Карнілава, Галіна Кірэева, Валерый Пазднякоў, Аляксандр Суша і іншыя.

У рэалізацыі маштабнага выдавецкага праекта «Кніжная спадчына Францыска Скарыны», безумоўна, дапамог багаты вопыт Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі па стварэнні факсімільных выданняў. У 2009–2017 гг. бібліятэкай у супрацоўніцтве з іншымі арганізацыямі была створана вялікая колькасць факсімільных узнáўленняў беларускіх кніжных помнікаў, якія былі надзвычай запатрабаваныя [8]. Пабачылі свет у выглядзе факсімільнага ўзнáўлення «Слуцкае Евангелле XVI ст.» (2009), віленскі «Буквар» 1767 г. (2012), «Полацкае Евангелле канца XII – пачатку XIII ст.» (2012), «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» Вацлава Ластоўскага (2012), «Калядная пісанка, 1913 год» (2012), «Баркалабаўскі летапіс» (2013), «Посах кіравання» Сімяона Полацкага 1667 г. (2013), «Тураўскае Евангелле XI ст.» (2014) і інш. Навуковыя напрацоўкі і арганізацыйны вопыт бібліятэкі стварылі платформу для таго, каб ідэя рэалізацыі факсімільнага выдання кніжнай спадчыны Ф. Скарыны стала магчымай.

Асноўнымі ініцыятарамі і выканаўцамі выдавецкага праекта сталі Нацыянальная бібліятэка Беларусі і Банк БелВЭБ. У 2012–2013 гг. ажыццяўляліся абмеркаванні ідэі, выпрацоўка канцэпцыі і праграмы партнёрскага праекта. У снежні 2013 г. адбылася цырымонія афіцыйнага запуску выдання і быў падпісаны ў друк першы том «Кніжнай спадчыны Францыска Скарыны».

Што ж такое факсімільнае выданне? Факсіміле (альбо факсімільнае выданне) перакладаецца з лацінскай мовы («*fac simile*») як «рабі падобнае». Мэта яго – захаваць і зрабіць даступнымі шырокай аўдыторыі ўнікальныя кніжныя

Дзеткі чытаюць факсімільнае выданне «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» на занятках у рамках культурна-асветніцкага праекта «У госці да кніг» Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

помнікі. Тэхніка ўзнаўлення арыгінала можа быць рознай. У паліграфіі адрозніваюць уласна факсімільныя выданні, што практычна не адрозніваюцца ад арыгінала, і выданні факсімільнага тыпу, якія не ўзнаўляюць паперу і вокладку, але перадаюць выгляд арыгінала. Факсімільнае выданне «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» адносіцца да другога тыпу. Яно стваралася пераважна для навуковага і адукацыйнага выкарыстання, але адначасова з максімальнай паўнатай узнаўляе кнігі першадрукара з захаваннем асаблівасцяў шрыфтоў і гравюр арыгінальных выданняў, перадачай усіх рыс, набытых на працягу 500-гадовага існавання.

Факсімільнае выданне «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» з'яўляецца унікальным. Асаблівасці яго заключаюцца ў наступным:

1. У шматтомным факсімільным выданні (20 тамоў) упершыню сабраны поўны рэпертуар кніг, якія былі надрукаваны Ф. Скарынам у Празе (1517–1519) і Вільні (1522–1525).

2. Праект рэалізаваны дзякуючы супрацы з замежнымі партнёрамі, у зборах якіх захоўваюцца кнігі беларускага першадрукара. У яго аснову пакладзены электронныя копіі найбольш захаваных старадрукаў, якія захоўваюцца ў бібліятэках і музеях Беларусі, Расіі, Украіны, Германіі і іншых краін. Напрыклад, факсімільнае ўзнаўленне шматлікіх кніг ажыццёўлена на аснове электронных копіяў асобнікаў са збору Верхнялужыцкай навуковай бібліятэкі ў Гёрліцы і Расійскай нацыянальнай бібліятэкі ў Санкт-Пецярбургу.

3. Усе выданні суправаджаюцца каментарамі навукоўцаў, а таксама перакладамі прадмоў і пасляслоўяў Ф. Скарыны на сучасныя беларускую, рускую і англійскую мовы. Аўтарамі прадмоў да кніг з'яўляюцца даследчыкі кніжнай культуры: кандыдат культуралогіі, намеснік дырэктара па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Аляксандр Суша і загадчык навукова-даследчага аддзела кнігазнаўства Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Галіна Кірэева. Навуковым кансультантам выдання і аўтарам артыкула «Францыск Скарына: жыццё, дзейнасць, спадчына», які змешчаны ў першым томе выдання, з'яўляецца доктар гістарычных навук, дацэнт Георгій Галенчанка. Аўтар перакладу на сучасныя беларускую і рускую мовы – кандыдат філалагічных навук Аляксандр Бразгуноў.

4. Выданне мае арыгінальнае мастацкае рашэнне. Над яго рэалізацыяй працаваў вядомы мастак-графік Канстанцін Вашчанка. За майстэрскае афармленне кніг ён быў удастоены спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва 2016 года.

Праект па факсімільным перавыданні кніжнай спадчыны Ф. Скарыны быў прымеркаваны да 500-годдзя беларускага кнігадруку і рэалізаваны ў 2013–2017 гг. Асноўныя вынікі праекта наступныя:

1. Факсімільнае выданне «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» стала значнай падзеяй у нацыянальным кнігавыданні, якое з'яўляецца пераможцам прэстыжнага нацыянальнага конкурсу «Мастацтва кнігі – 2017» і атрымала гран-пры ў намінацыі «Трыумф».

2. Дзякуючы праекту шырокая грамадскасць мае магчымасць пазнаёміцца з каштоўным пластам нашай культурнай спадчыны.

3. Выданне стала візітнай карткай Беларусі, прадстаўляючы яе ўсяму свету як краіну са старажытнай гісторыяй і багатай культурай. Прэзентацыя факсімільнага выдання ў замежных краінах з'яўляецца асноўным стрыжнем комплексу святочных мерапрыемстваў, прымеркаваных да 500-годдзя беларускага кнігадруку.

4. Выданне з'яўляецца базавай крыніцай для навуковых даследаванняў, перш за ўсё для гістарычных, філалагічных, культуралагічных і кнігазнаўчых.

5. Выданне спрыяе актуалізацыі спадчыны Ф. Скарыны ў айчыннай сістэме адукацыі і выхавання.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі з'яўляецца ініцыятарам стварэння культурна-асветніцкага праекта «У госці да кніг», які накіраваны на папулярызаванне нацыянальнай кніжнай спадчыны і рэалізуецца пасродкам культурна-асветніцкіх заняткаў для дзяцей. Факсімільнае выданне «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» актыўна выкарыстоўваецца на занятках у рамках праекта [9].

Дзе ж можна паглядзець і пачытаць шматтомнае выданне? Дзякуючы спонсарскай падтрымцы Банка БелВЭБ факсімільныя выданні «Кніжная спадчына Францыска Скарыны» перадаюцца ў дар установам культуры і адукацыі Беларусі, найбуйным бібліятэкам свету, міжнародным грамадскім арганізацыям. У Мінску кнігі перададзены ў рэспубліканскія і публічныя бібліятэкі, бібліятэкі ўстаноў адукацыі, музеі і архівы, навуковыя арганізацыі, органы дзяржаўнага кіравання, грамадскія арганізацыі. У абласцях Беларусі выданні даступныя ў абласных, раённых бібліятэках і музеях.

На працягу многіх стагоддзяў нашы продкі стваралі багатую кніжную спадчыну. Прыярытэтнымі кірункамі дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі з'яўляюцца яе захаванне, вывучэнне і папулярызаванне. Сярод многіх формаў адной з найбольш эфектыўных можна назваць факсімільнае ўзнаўленне кніжных помнікаў. Яна дазваляе ствараць якасныя копіі, якія даюць дастаткова поўнае ўяўленне пра змест і знешні выгляд кнігі, робіць даступным кніжны помнік незалежна ад яго захаванасці і месца захоўвання для кожнага, хто цікавіцца сваёй гісторыя і культурай. ■

ЛІТАРАТУРА

1. **Рошчына, Т.І.** Захаванне скарынаўскай спадчыны ў Беларусі / Таццяна Рошчына // Францыск Скарына. Са слаўнага горада Полацка: артыкулы, нарысы / укладанне А. Сушы. – Мінск, 2017. – С. 294–298.
2. **Суша, А.А.** Вяртанне Малой падарожнай кніжкі ў Беларусі / Аляксандр Суша // Бібліятэчны свет : навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс. – 2017. – № 2. – С. 7–9.
3. **Венцель, М.** Кнігі Францыска Скарыны в Германіі / Венцель М. ; перавод с немецкаго языка С. Павловицкаго // Здабыткі : дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. – Мінск, 1995–. – 2013. – Вып. 16. – С. 131–137.
4. **Сапега, Т.А.** IX Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі" / Таццяна Сапега // Бібліятэчны свет : навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс. – 2013. – № 3. – С. 8–9; Сапега, Т.А. X Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні / Таццяна Сапега, Марыя Шопіна // Бібліятэчны свет: навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс. – 2014. – № 3. – С. 4–6; Сапега, Т.А. XI Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні "Кніжная культура Беларусі XI – пачатку XX ст." / Таццяна Сапега // Бібліятэчны свет: навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс. – 2015. – № 3. – С. 8–9.; Сапега, Т.А. XII Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні / Таццяна Сапега // Бібліятэчны свет: навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс. – 2016. – № 4. – С. 29–31;
5. **Матульскі, Р.С.** Нацыянальная бібліятэка Беларусі – захавальніца кніжнай спадчыны краіны / Матульскі Р. С. // Матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Статут Вялікага Княства Літоўскага ў гісторыі культуры Беларусі", Мінск, 18–19 красавіка 2013 г. / складальнікі: Т. А. Сапега, А. А. Суша ; рэдкалегія: Р. С. Матульскі (старшыня) і інш. – Мінск, 2013. – С. 7–13.
6. **Суша, А.А.** Факсімільнае ўзнаўленне кніжнай спадчыны Францыска Скарыны / Суша А.А. // Матэрыялы X Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Кніжная культура Беларусі XVI – сярэдзіны XVII ст.: да 440-годдзя выдавецкай дзейнасці Мамонічаў", Мінск, 17–18 красавіка 2014 г. / складальнікі: Г.У. Кірзэва, Т.А. Сапега, А.А. Суша; рэдкалегія: Р.С. Матульскі (старшыня) і інш. – Мінск, 2014. – С. 7–9.
7. **Суша, А.А.** Падрыхтоўка праграмы мерапрыемстваў да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання / Суша А. А. // Матэрыялы XI Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў "Кніжная культура Беларусі XI — пачатку XX ст.", Мінск, 16–17 красавіка 2015 г. / [складальнікі: Г. У. Кірзэва, Т. А. Сапега, А. А. Суша ; рэдкалегія: Р. С. Матульскі (старшыня) і інш.]. – Мінск, 2015. – С. 8–11.
8. **Суша, А.А.** Вывучэнне і папулярызаванне нацыянальнай кніжнай спадчыны ў дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі / Суша А.А. // Здабыткі : дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. – Мінск, 1995–. – 2013. – Вып. 15. – С. 8–22.
9. **Сапега, Т.А.** Інтэрактыўныя метады спазнання кніжнай культуры / Таццяна Андрэеўна Сапега // Выхаванне і дадатковая адукацыя : навукова-метадычны, інфармацыйны часопіс. – 2017. – № 3. – С. 29–32.